

опыт. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. 139–151. 6. Irvin D. Yalom (2013). Dar psihoterapii. Piter : Eksmo. 7. Martynova, E. V (2015). Individual'noe psihologicheskoe konsul'tirovanie. Teoriya, praktika, obuchenie. Genезis. 8. Frankl, V. (1946). Lyudy'na v poshukax spravzhn'ogo sensu. Psy'xolog u koncztabori. Ky'yiv: Klub Simejnogo Dozvillya. 9. Frejdzher, R., Fejdimen, D (2004). Teorii lichnosti i lichnostnyj rost. OLMA PRESS.

Krotenko V. Volkova V. The role of the psychologist's personality within the concept of Existential Psychology

The article considers the problem of the personality of a counseling psychologist in the context of existential psychology. The role of the influence of the psychologist's personal characteristics on the quality and effectiveness of the counseling process is determined based on prominent figures of existential psychology, classics I. Yalom, J. Bugental, R. May and V. Frankl, as well as contemporaries E. Spinelli, E. Lucas and A. Lengle. It is established that the psychologist in the existential approach is a way of life, instead of a professional role that determines the presence of a certain worldview and personal qualities. A survey was conducted on the important personal qualities of a counseling psychologist for a focus group, ie potential clients. People with different specialties and professions aged from twenty to thirty were selected for this purpose. We believe that it is a group of people ages twenty to thirty who now most often visit a psychologist, and do not have a negative attitude towards psychology. Based on a study of scientific sources on the personal characteristics of a counseling psychologist and psychotherapist, as well as a survey of a group of people identified a number of personality traits that can be defined as necessary for an effective counseling psychologist. These qualities are not limited to the existential direction, they are important for the specialist and any other approach to psychology. Based on the selected characteristics, a table was compiled for self-assessment of personal qualities for a counseling psychologist. The table can be used for self-assessment of own competencies, in the course of intervension or supervision.

Key words: psychological counseling, counseling psychologist, existential psychology, personality, personal qualities.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.20

УДК: 159.9.072.433

В.В.Назаревич
nazarevich.art@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0111-7070>

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСТРАКІЗАЦІЇ
У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ОСОБИСТОСТІ «Я – ІНШИЙ»**

У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти остракізації як фактор формування системи особистості «Я – інший». Визначаються соціально-психологічні аспекти остракізації індивіда через складові системи «Я – інший».

Здійснено аналіз взаємозалежності існування процесу виключення та формування психологічного образу «Я – інший» та соціально-психологічних характеристик особистості, що провокують явище неприйняття індивіда групою.

Структуровано механізм формування системи особистості «Я – інший» за Н. Tajfel та К. Куном, який вказує, що процес остракізації унеможлиблює задоволення другої частини ідентифікації особистості через виключення її соціальної взаємодії та спотворює сприйняття особистісних рис як соціально неприйнятих та незначущих, що і формує сприйняття індивідом себе як «іншого».

Ключові слова: остракізм, соціально-психологічні впливи, прояви остракізму, концепція-Я, самосприйняття, системокомплекс «Я – інший».

Постановка проблеми. Важливим аспектом сучасної реальності є швидке ускладнення соціального світу і фундаментальні зміни в цінностях актуальної культури, парадигм пізнання, глобалізація потреби в саморозвитку, самоактуалізації та гармонізації особистості. Проблема розвитку Я-концепції є актуальною у зв'язку з соціальними змінами, що відбуваються в Україні протягом

останніх десятиліть.

Перспектива вивчення соціально-психологічних аспектів Я-концепції та дослідження спрямована на пізнання природи Я, обумовлена різними приватними формами феномену. Багато аспектів Я-концепції особистості є об'єктами напрямків, при цьому різні теоретичні конструкції та методологічні підходи до вивчення явища не співвідносяться один з одним, оскільки різні вчені відштовхуються у своїх дослідженнях від різних цілей і завдань, приходять до суперечливих поглядів на цю категорію, її структурні і змістовні складові. Вітчизняні вчені ставлять проблему Я-концепції вузькоспеціально, в рамках свого конкретного наукового підходу (соціально-психологічного, медичного, вікового тощо).

В. Агапов, І. Баришнікова, А. Іващенко звертаються до інтеграційної тенденції вивчення явища, дослідники концентрують свою увагу на тому, щоб розкрити «Я» як системне утворення, встановити його якості, показати взаємозв'язок і взаємозалежність його елементів і компонентів у рамках загальної структури, безпосередньо впливів ситуацій соціального неприйняття та виключення індивіда з системи соціальної взаємодії.

Крім цього, актуальність дослідження Я-концепції обумовлена запитами освітніх закладів у зв'язку з сучасними процесами, зокрема, зростанням кількості остракізованих індивідів, ситуацій деструктивної поведінки серед дітей шкільного віку та формування стійкого системокомплексу «Я – інший» у відкинутих осіб.

Теорії самосприйняття зазнають безліч редуцій, обумовлених їхньою адаптацією до проблем традиційної освітньої практики. Спочатку це явище було відмічено ідеєю формування, зростання особистості; інтерпретувалося як кероване зовні, що суперечить суті феномену, як прояву «самостворення» індивіда. Сучасний етап становлення психологічної науки дозволяє розглянути це поняття під новим кутом зору, тенденція гуманізації суспільного життя привела до того, що головна мета розвитку індивіда характеризується глибоким пізнанням особистості, її саморозвитку, самореалізації та гармонізації в міжособистісній взаємодії.

Вивчення соціально-психологічних аспектів остракізації в системі формування дитини «Я – інший» зумовлено основними факторами, що визначають соціокультурне становлення індивіда, та є процесом його активної взаємодії з соціумом. У зв'язку з цим такий феномен на етапі розробки розуміння розглядаємо як особливий вид взаємозв'язку особистості з новим, неосвоєним простором існування.

Актуалізація проблеми формування системи «Я – інший» у теоріях розгляду Я-концепції особистості дає змогу розуміння механізмів: реалізації в умовах соціокультурного простору, його впливу на становлення особистості; прояву суперечностей між досягнутим рівнем самосприйняття і типом зв'язку індивіда з навколишнім світом. Ця проблема дає розуміння закономірностей формування установок особистості на сприйняття властивостей «Я» відповідно до індивідуально-психологічних особливостей, наявних у досвіді соціалізації та механізмів входження в групові процеси взаємодії.

Аналіз досліджень и публікацій. Остракізм представляє стратегію агресивної дії та отримання контролю над соціальними відносинами (K. Williams, 2001). Утворюючи підмножину реляційної агресії, остракізм сприймається як аверсивний, оскільки він суперечить фундаментальній потребі належати (R. Baumeister, M. Leary, 1995) і, отже, спричиняє негативні наслідки для остракізованих (N. Crick, J. Grotpeter, 1996; N. Werner, N. Crick, 2004). Остракізм також має конструктивний характер. Відповідно до цієї точки зору його можна використовувати для контролю протинормативної поведінки (E. Stormshak, K. Bierman, C. Bruschi, K. Dodge, J. Coie, 1999) та для регулювання чи захисту групи (M. Brewer, 2005).

Остракізм повсюдно поширений у соціальному контексті, оскільки він виникає у приватних стосунках, таких, як: романтичні стосунки (S. Faulkner, K. Williams, B. Sherman, E. Williams, 1997), у суспільних взаємодіях, наприклад, у школі (K. Rigby, 1999) або на роботі (D. Masclat, 2003). Отже, остракізм не обов'язково слід розглядати як патологічну або ненормативну поведінку, а як звичайне явище, яке вимагає від індивіда адекватно сприймати дійсність та адаптуватися до неї.

Функціонування стосунків з однолітками має вирішальне значення для адаптивного розвитку в дитинстві та підлітковому віці (P. McDougall,

S. Hymel, T. Vaillancourt, L. Mercer, 2001), в той час як остракізм – як частина агресивних відносин чи залякування – є фактором ризику розвитку в шкільних умовах (K. Rigby, 1999; H. Scheithauer, T. Hayer, F. Petermann, G. Jugert, 2006; N. Werner, N. Crick, 2004).

Остракізм викликає негативні впливи та загрожує базовим психологічним потребам у дітей та підлітків (D. Abrams, M. Weick, D. Thomas, H. Colbe, K. Franklin, 2011) через гіперчутливість вікового періоду до проявів явища (H. Pharo, J. Gross, R. Richardson, H. Hayne, 2011; C. Sebastian, E. Viding, K. Williams, S. Blakemore, 2010).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз соціально-психологічних аспектів остракізації у формуванні системи особистості «Я – інший».

Відповідно до зазначеної мети було висунуто такі **завдання**:

1. Розкрити поняття соціально-психологічних аспектів остракізації індивіда.
2. Вказати на взаємозалежність існування процесу виключення та формування системокомплексу «Я – інший».
3. Вказати потенційні довгострокові наслідки остракізму в системі самосприйняття особистості.

Виклад матеріалу дослідження. Соціально-психологічні аспекти, що супроводжують явище остракізації при формуванні комплексу уявлень особистості «Я – інший», – це система складних і різноманітних процесів соціальної взаємодії, яка містить структурні та динамічні характеристики.

Зазначимо, що в сучасних психологічних дослідженнях виокремлюють два напрями соціальної взаємодії (Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G., 2006). Перший передбачає адаптацію особистості до нових умов або обставин, щоб встановити певний баланс із навколишнім середовищем. Пасивний характер цього процесу зумовлює його орієнтацію на опанування методами ефективної адаптації до зовнішніх умов або обставин.

Другий напрям зображає складну систему вже сформованих потреб та амбіцій індивіда, що пов'язані з його активною трансформаційною позицією, спрямованою на пізнання та розвиток обох власних психічних специфік. Вказаний механізм входження особистості в міжособистісну взаємодію супроводжується самозбагаченням особистості, що приводить до реалізації не лише системи набутих навичок, а й творчих можливостей особистості, а також виступає фундаментом Я-концепції індивіда (Stormshak E., Bierman K., Bruschi C., Dodge K. Coie J., 1999).

Задоволення вищезазначених соціальних аспектів у процесі взаємодії між індивідом та навколишнім середовищем стимулює мотивацію пошуку та використання адекватних методів задоволення основних потреб особистості (потреба в інформації, самореалізації, самоствердженні, самовдосконаленні тощо), зменшення формування остракізаторських тенденцій в угрупованнях і, як наслідок, унеможливлення проявів комплексу «Я – інший» (Rigby K., 1999).

Наступною складовою, яка здійснює безпосередній вплив на становлення та соціалізацію особистості як процесу формування «Я-образу» індивіда при входженні в соціальну структуру, в результаті якого відбуваються зміни в організації самого суспільства і кожної окремої особистості, що зумовлено соціальною активністю кожного індивіда, є психологічні аспекти остракізації (Williams K.D., 2001).

Первинними психологічними аспектами, які впливають на наявність у дитини комплексу «Я – інший» у процесі становлення особистості, є одна або кілька з таких моделей поведінки, що стає однією з передумов остракізації особистості: низький рівень просоціальної поведінки, високі показники агресивної або руйнівної поведінки; неухважної, незрілої або імпульсивної поведінки. Високий рівень соціальної тривожності може формувати стан психоемоційної напруги, а остракізація інших стає соціально-допустимою формою відреагування цієї напруги (Webster-Stratton C, Lindsay D. W., 1999).

Виокремлюючи конкретні чинники, що сприяють соціальному виключенню, D. Masclet (2003) називає соціально неприйнятні моделі поведінки, такі, як: несформованість мотиваційних процесів, погана саморегуляція особистісного емоційного стану, переживання невизначеності особистістю.

Підвищений рівень чутливості в підлітковому віці є наступним психологічним аспектом формування системи поглядів «Я – інший» під впливом ситуації остракізму. J. Bailey (2003) пропонує механізми розвитку, які можуть пояснити гіперчутливість до остракізму в підлітковому віці:

• По-перше, з переходом до підліткового віку кількість часу, який діти проводять зі своїми однолітками, значно зростає, і важливість групи однолітків досягає свого піку (Webster-Stratton C, Lindsay D. W., 1999).

• По-друге, у підлітковому віці рівень прояву фізичної агресії зменшується, а рівень існування нефізичних форм агресії зростає з віком (Webster-Stratton C, Lindsay D. W., 1999).

Ці соціально-когнітивні чинники, що ґрунтуються на розвитку, можуть провокувати зниження самооцінки остракіза та вказувати на ефекти формування комплексу «Я – інший» через «німе» неприйняття індивіда соціальною групою.

Також К. Williams (2001) вказує, що остракізм призводить до переживань негативного впливу, зниження настрою, зниження самооцінки, почуття ізоляції та формування системи міркувань «Я – інший». Якщо соціальне відчуження відбувається хронічно, наслідки виключення з часом погіршуються і посилюються, що провокує ефект викривленого сприйняття образу «Я».

Розглядаючи фактичні аспекти протікання процесу остракізації в навколишньому середовищі, можемо здійснити аналіз практичної сторони перебування індивідів у процесі міжособистісної взаємодії та констатувати процес формування концепції «Я – інший» за характером соціальної зумовленості:

• Соціально зумовлені – це аспекти, які стимулюють навчання окремих осіб у суспільстві нормами реагування, загальноприйнятими суспільством і його однолітками. Соціально обумовлені складові включають навколишнє середовище та особистий досвід у природі і вихованні індивіда (Abrams D., Weick M., Thomas D., Colbe H. and Franklin K., 2011). Суспільство в цілому і групи однолітків у суспільстві встановлюють норми, які визначають поведінку дійових осіб у соціальній системі.

• Персонально (психологічно) обумовлені – це аспекти життєдіяльності, які стимулюють навчання окремих осіб у суспільстві, забезпечують проходження процесів соціалізації на ідентифікації особистості. Персонально обумовлені складові включають навколишній світ й індивідуальні особливості особистості (Pharo H., Gross J., Richardson R. Hayne H., 2011):

1. Его аспект – передбачає контроль певними особами власних особистісних якостей лідера. Дії провідних учасників груп для досягнення цілей спрямовані на вплив на поведінку учасників процесу встановленням чіткого бачення організації, мотивації, направлення спільноти (Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G., 2006).

2. Ідентифікуючий аспект – наслідок потреби підкріпити чи актуалізувати приналежність до групи. Психологічна орієнтація особистості стосовно чого-небудь (наприклад, індивіда або групи) з утворюваним у результаті почуттям емоційної асоціації, значною мірою, несвідомої. Функціонує процес, за допомогою якого індивід моделює думки, почуття і дії після тих, які приписуються об'єкту, що був включений як ментальний образ (Stormshak E., Bierman K., Bruschi C., Dodge K. Coie J., 1999).

Зауважимо, що соціально зумовлені аспекти остракізації в системі виникнення комплексу «Я – інший» проявляються в механізмах стабілізації або захисту групи через виключення індивідів, які не входять у рамки нормативного поля суб'єктів об'єднання, захисту лідерських позицій, як прояву конкуренції, та слугують індикатором неможливості ідентифікації, як прояву приналежності до соціального утворення.

Ф. Vaumeister (1995) вважає, що існують 4 основні фактори, які впливають на формування образу «Я – інший»:

1. Реакція інших: формування самосприйняття індивіда через оцінки соціальної групи.

2. Порівняння з іншими: створення образу «Я» через зображення в соціумі (референтній групі).

3. Соціальні ролі: відповідність або невідповідність соціально-позитивним (престижним) статусам.

4. Ідентифікація особистості – ототожнення індивіда з гендерною приналежністю, соціальними ролями, статусами, групами, поглядами (Vaumeister R.F., Leary M.R., 1995).

Актуальними під час вивчення системи «Я – інший» є теорії формування концепції-Я як однієї з різновидів самосприйняття особистості. К. Роджерс вказує, що концепція-Я складається з трьох частин:

- Ідеальне Я: образ, що формується під впливом соціальних та психологічних чинників та зображає бажання особистості щодо особистісних характеристик, за якими її буде сприймати соціум;
- Я-образ: система поглядів індивіда на власний прояв у навколишньому середовищі, яка включає такі атрибути, як: фізичні характеристики, риси та соціальні ролі індивіда;
- Самооцінка: психологічно особистісне утворення, яке надає суб'єкту можливість оцінити свій фізичний та духовний стан, свої можливості, спрямованість, активність, суспільну значущість, свої відносини із зовнішнім світом, іншими особами та соціальними групами. Самооцінка є обов'язковою умовою реалізації самоконтролю та самовдосконалення як важливих форм самокерованої поведінки (Abrams D., Weick M., Thomas D., Colbe H. and Franklin K., 2011), що розкриває особливості впливу остракізації на формування системи поглядів «Я – інший» (див. рис. 1).

Рис. 1. Вплив остракізації на формування системи поглядів «Я – інший» за К. Роджерсом

З представленої схеми видно, що процес остракізму впливає на незадоволення структури «Ідеальне Я» через неприйняття особистості групою та Я-образу індивіда через невідповідність соціальним нормам, що може спричинити зниження самооцінки. Як наслідок формуються негативні патерни самосприйняття та структура «Я – інший».

Наступним психологічним аспектом формування комплексу «Я – інший» є неконгруентність особистісної «Я-концепції», що провокується механізмом невідповідності ідеального «Я» з образом «Я-індивіда».

К. Роджерс вважав, що невідповідність має психологічні передумови, які виникають у віці 1–3 років, коли батьки ставлять умови для своєї прихильності до дітей (висловлюючи любов тільки тоді, коли діти «виконують її» певною поведінкою та виправдовують очікування батьків); у більш дорослому віці відбувається спотворювання спогадів про переживання та формування комплексу «недостатності» (Abrams D., Weick M., Thomas D., Colbe H. and Franklin K., 2011).

Феномен, описаний К. Роджерсом, має два психологічні аспекти впливу на систему «Я – інший»:

1. Мене не люблять батьки, тому що я не виконую «умови для любові», отже, «Я – інший».
2. Мене не люблять батьки, а інших дітей люблять, отже, «Я – інший».

Результатом такого впливу в процесі потрапляння в ситуацію остракізму є підкріплення концепції «Я – інший» через неприйняття індивіда референтною групою однолітків та можливою потребою у виконанні соціальних умов для приналежності до групового простору.

Наступний соціально-психологічний аспект остракізації в формуванні системи особистості «Я – інший» описаний С. Webster-Stratton. Згідно з теорією соціальної ідентичності Я-концепція складається з двох ключових частин (Webster-Stratton C, Lindsay D. W., 1999):

- Особиста ідентичність: риси та інші характеристики, які роблять індивіда унікальним.
- Соціальна ідентичність: ким є особа на основі свого членства в соціальних групах, таких, як: спортивні команди, релігії, політичні партії чи соціальний клас.

К. Кун (1960), підтверджуючи теорію соціальної ідентичності Н. Tajfel, провів соціальний експеримент, направлений на виявлення особливостей самоідентифікації особистості, який показав, що відповіді щодо сприйняття себе оточенням можна розділити на дві великі групи: соціальні ролі (зовнішні чи об'єктивні аспекти себе, такі, як: син, вчитель, друг) та особистісні риси (внутрішні чи афективні аспекти самого себе, такі, як: статевий, нетерплячий, жартівливий) (Кун К., 1960). Такі дані вказують на те, що явище остракізму здійснює прямий вплив на формування «Я-концепції» індивіда та провокують розвиток комплексу самоуявлень «Я – інший» (див. рис. 2).

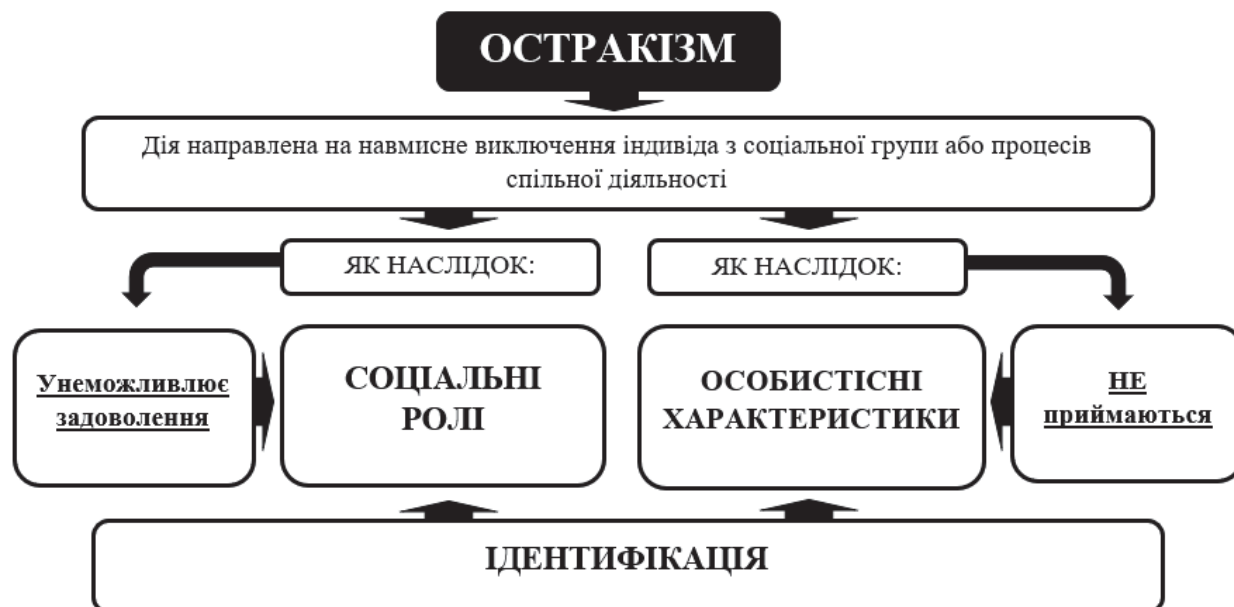

Рис. 2. Механізм формування системи особистості «Я-інший» за Н. Tajfel та К. Куном

Отже, процес остракізації унеможлиблює задоволення другої частини ідентифікації особистості через виключення її соціальної взаємодії та спотворює сприйняття особистісних рис, як соціально неприйнятних та незначущих, що і формує сприйняття індивідом себе як «іншого».

Також М. Lewis вказує на існування пристосовницького ефекту пом'якшення впливу соціальної ізоляції: імітація – це тип лестоців, що направлений на потенційних соціальних партнерів, який сигналізує про просоціальні наміри та прийняття групових норм. Імітація виступає як прояв неправдивої ідентифікації з групою, має усвідомлену та направлену дію (Werner N.E. Crick N.R., 2004), що, як наслідок, формує комплекс самосприйняття «Я – інший».

А. Враскен розробив багатовимірну шкалу Я-концепції, комплексну оцінку, яка визначає кожен із виділених ним шести елементів структури особистості в дітей та підлітків та дає можливість вивчення впливу явища остракізму на таку психологічну структуру індивіда як «Я – інший» (див. рис. 3):

- Академічна складова: належить до особистих переконань щодо своїх академічних здібностей або навичок (Masclat, D., 2003). Дослідження В. Враскен показують, що вона починає розвиватися у віці від 3 до 5 років під впливом батьків та перших вихователів. До 10–11 років діти оцінюють свої

академічні здібності, порівнюючи себе з однолітками. Ці соціальні порівняння також називаються самооцінками (Mascllet, D., 2003).

М. Argyle припускає, що для виховання адекватної академічної самооцінки референтні особи дитини (батьки, вчителі) повинні надавати конкретні відгуки, які зосереджуються на їхніх уміннях або здібностях (Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G., 2006). Вчені стверджують, що за можливості навчання слід проводити в групах (як змішаних, так і подібних), які применшують соціальне порівняння, оскільки занадто велика кількість будь-якого типу групування може мати несприятливі наслідки для академічної самооцінки індивіда (Mascllet, D., 2003):

- Складова впливу: здатність усвідомленого пізнання себе індивідом, своїх вчинків, почуттів та емоційних станів на афективних реакціях та на їхній основі робити висновки для конструктивного проживання життєвих подій (Mascllet, D., 2003);

- Складова компетентності: визначається в здатності індивіда самостійно задовольняти основні біологічні потреби, такі, як: їжа, сон, одяг тощо; потреби безпеки та приналежності відчуття стабільності протікання соціальних процесів та життєдіяльності, можливість прогнозування подій та контроль над ними; задоволення потреби у взаємостосунках, приналежності, зв'язках та належності до складу групи, актуальної для особи (Mascllet, D., 2003);

- Сімейна складова: визначення проблем у ранніх відносинах особистості з батьками, і в сімейній ситуації тепер, особливостей сімейної системи індивіда, взаємодії з сиблінгами і батьками, вплив сімейних відносин на формування нових продуктивних схем взаємовідносин з ними та оточенням дитини (Mascllet, D., 2003);

- Фізична складова: сприйняття індивідом себе в областях фізичних здібностей і зовнішності. Фізичні здібності включають такі поняття, як: фізична сила та витривалість, тоді як зовнішній вигляд стосується привабливості та образу тіла. Підлітки відчувають значні зміни в загальній фізичній концепції-Я на початку статевого дозрівання (11 років дівчата, 15 років хлопці). Тілесні зміни під час статевого дозрівання в поєднанні з різними психологічними явищами цього періоду роблять підлітковий вік особливо значущим для розвитку фізичної концепції-Я. Важливим чинником розвитку фізичної концепції-Я є участь у фізичних навантаженнях (Mascllet, D., 2003);

- Соціальна складова: здатність розуміти внутрішню організацію і структуру особистості оточення, правильно інтерпретувати їхні почуття та емоції, керувати проявами своїх емоцій, вибудовувати ефективні відносини з учасниками групових процесів (Mascllet, D., 2003).

Рис. 3. Вплив остракізму на складові Я-концепції за А. Bracken

Отже, ситуація остракізації індивіда впливає на зниження рівня складових Я-концепції, що, своєю чергою, може викликати комплекс «Я – не такий» або «Я – інший».

У результаті розгляду теми ми виділили потенційні довгострокові наслідки остракізму в системі самосприйняття особистості, які передбачають формування стратегії уникнення або пом'якшення шкідливих наслідків соціального відчуження, що передбачає відхід від соціальної взаємодії з особами, які є потенційними остракізаторами задля запобігання повторного прояву остракізму як наслідок самотності (Crick N.R., Grotpeter J.K., 1996).

Остракізи мають ознаки фізичних, соціальних, емоційних та академічних проблем, що провокують формування або підкріплення концепції «Я – інший» за оглядом багатофакторної шкали Я-концепції А. Bracken. Такі діти мають підвищений ризик депресій, тривожних станів, деструктивних проявів поведінки (Sebastian C., Viding E., Williams K. Blakemore S., 2006).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. У результаті обробки теоретичних даних із зазначеної проблематики вказуємо, що соціально-психологічні аспекти, які супроводжують явище остракізації при формуванні комплексу уявлень особистості «Я – інший», – це система складних і різноманітних процесів соціальної взаємодії, яка містить структурні та динамічні характеристики. А також, що явище формування системокомплексу «Я – інший» має два напрями вивчення: перший передбачає адаптацію особистості до нових умов або обставин, щоб встановити певний баланс із навколишнім середовищем, другий зображає складну систему вже сформованих потреб та амбіцій індивіда, що пов'язані з його активною трансформаційною позицією, спрямованою на пізнання та розвиток обох власних психічних специфік.

Узагальнення теоретичних відомостей з цієї теми вказує на те, що психологічними аспектами, які впливають на наявність у дитини комплексу «Я – інший» у процесі становлення особистості, є соціально неприйнятні моделі поведінки такі, як: несформованість мотиваційних процесів, погана саморегуляція особистісного емоційного стану, переживання невизначеності особистістю.

Проаналізовано вчення D. Abrams щодо підвищеного рівня чутливості в підлітковому віці, яка пояснюється механізмами розвитку: важливість групи однолітків досягає свого піку та рівень прояву фізичної агресії зменшується, а рівень існування нефізичних форм агресії зростає.

У результаті аналізу теоретичних даних зауважуємо, що остракізм призводить до переживань негативного впливу, зниження емоційного фону, зниження самооцінки та почуття ізоляції та формування системи міркувань «Я – інший».

Вказуємо на класифікацію фактичних аспектів протікання процесу остракізації в навколишньому середовищі: соціально зумовлені – це аспекти, які стимулюють навчання окремих осіб у суспільстві; персонально (психологічно) зумовлені – це аспекти життєдіяльності, які стимулюють навчання окремих осіб у суспільстві («его» аспект й ідентифікуючий аспект).

У результаті вивчення поглядів М. Argyle виокремлюємо чотири основні фактори, які впливають на формування образу «Я – інший»: реакція інших, порівняння з іншими, соціальні ролі, ідентифікація особистості.

Відмічаємо складові концепції-Я за К. Роджерсом як форми вивчення системи «Я – інший». Зауважуємо, що процес остракізму впливає на незадоволення структури «Ідеальне Я» через неприйняття особистості групою та Я-образу індивіда через невідповідність соціальним нормам, що може спричинити зниження самооцінки. Як наслідок, формуються негативні патерни самосприйняття та структура «Я – інший».

Представили на розгляд аспект формування комплексу «Я – інший», неконгруентність особистісної Я-концепції, що провокується механізмом невідповідності «Ідеального Я» з образом «Я-індивіда»:

1. Мене не люблять батьки, тому що я не виконую «умови для любові», отже, «Я – інший»;
2. Мене не люблять батьки, а інших дітей люблять, отже, «Я – інший».

Аналізуючи дані соціально-психологічної складової формування системи самосприйняття «Я – інший», вказуємо, що процес остракізації унеможлиблює задоволення другої частини ідентифікації особистості через виключення її соціальної взаємодії та спотворює сприйняття особистісних рис як

соціально неприйнятих та незначущих.

Виділяємо потенційні довгострокові наслідки остракізму в системі самосприйняття особистості, які передбачають формування стратегії уникнення або пом'якшення шкідливих наслідків соціального відчуження, яка передбачає відхід від соціальної взаємодії з особами, які є потенційними остракізаторами задля запобігання повторного прояву остракізму як наслідок самотності.

Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо в розгорнутому вивченні проблеми деформації Я-концепції особистості під впливом остракізації в навчальному середовищі та створенні корекційних програм для мінімізації зазначеного явища в просторі освіти.

Список використаних джерел:

1. **Кун К.** (1960) Ставлення до себе за віком, статтю та професійною підготовкою. *Соціологічний кварталник*. 1, 39 – 56.
2. **Abrams D., Weick M., Thomas D., Colbe H. and Franklin K.** (2011) On-line ostracism affects children differentially from adolescents and adults. *British Journal of Developmental Psychology*. 29, 110 – 123.
3. **Bailey J.A.** (2003) Self-image, self-concept, and self-identity revisited. *J Natl Med Assoc*. 95, 383 – 386.
4. **Baumeister R.F., Leary M.R.** (1995) The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*. 117, 497 – 529.
5. **Crick N.R., Grotpeter J.K.** (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational aggression and overt aggression. *Development and Psychopathology*. 8, 367 – 380.
6. **Masclat D.** (2003) Ostracism in work teams: A public good experiment. *International Journal of Manpower*. 24, 867 – 887.
7. **Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G.** (2006) Physical, verbal and relational forms of bullying among students from Germany: Gender-, age-differences and correlates. *Aggressive Behavior*. 32, 261–275.
8. **Sebastian C., Viding E., Williams K. Blakemore S.** (2006) Social brain development and the affective consequences of ostracism in adolescence. *Brain and Cognition*. 72, 134 – 145.
9. **Stormshak E., Bierman K., Bruschi C., Dodge K. Coie J.** (1999) The relation between behaviour problems and peer preference in different classroom contexts. *Child Development*. 70, 169 – 182.
10. **Pharo H., Gross J., Richardson R. Hayne H.** (2011) Age-related changes in the effect of ostracism. *Social Influence*. 6, 22 – 38.
11. **Rigby K.** (1999) Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*. 69, 95 – 104.
12. **Werner N.E. Crick N.R.** (2004) Maladaptive peer relationships and the development of relational and physical aggression during middle childhood. *Social Development*. 13, 495 – 514.
13. **Warburton W. A., Williams K. D., Cairns D. R.** (2006). When ostracism leads to aggression: The moderating effects of control deprivation. *Journal of Experimental Social Psychology*. 42, 213 – 220.
14. **Webster-Stratton C, Lindsay D. W.** (1999). Social competence and conduct problems in young children: Issues in assessment. *Journal of Clinical Child Psychology*. 28, 25 – 43.
15. **Williams K.D.** (2001) *Ostracism: The power of silence*. New York: Guilford Press.

References:

1. **Kuhn K.** (1960) Stavlennia do sebe za vikom, stattiu ta profesiinoiu pidhotovkoiu [Attitude towards yourself by age, gender and training]. *Sotsioloichnyi kvartalnyk*. 1, 39 – 56. [in Ukrainian].
2. **Abrams D., Weick M., Thomas D., Colbe H. and Franklin K.** (2011) On-line ostracism affects children differentially from adolescents and adults. *British Journal of Developmental Psychology*. 29, 110 – 123.
3. **Bailey J.A.** (2003) Self-image, self-concept, and self-identity revisited. *J Natl Med Assoc*. 95, 383 – 386.
4. **Baumeister R.F., Leary M.R.** (1995) The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*. 117, 497 – 529.
5. **Crick N.R., Grotpeter J.K.** (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational aggression and overt aggression. *Development and Psychopathology*. 8, 367 – 380.
6. **Masclat, D.** (2003) Ostracism in work teams: A public good experiment. *International Journal of Manpower*. 24, 867 – 887.
7. **Scheithauer H., Hayer T., Petermann F., Jugert G.** (2006) Physical, verbal and relational forms of bullying among students from Germany: Gender-, age-differences and correlates. *Aggressive Behavior*. 32, 261–275.
8. **Sebastian C., Viding E., Williams K. Blakemore S.** (2006) Social brain development and the affective consequences of ostracism in adolescence. *Brain and Cognition*. 72, 134 – 145.
9. **Stormshak E., Bierman K., Bruschi C., Dodge K. Coie J.** (1999) The relation between behaviour problems and peer preference in different classroom contexts. *Child*

Development. 70, 169 – 182. **10. Pharo H., Gross J., Richardson R. Hayne H.** (2011) Age-related changes in the effect of ostracism. *Social Influence*. 6, 22 – 38. **11. Rigby K.** (1999) Peer victimization at school and the health of secondary school students. *British Journal of Educational Psychology*. 69, 95 – 104. [in English]. **12. Werner N.E. Crick N.R.** (2004) Maladaptive peer relationships and the development of relational and physical aggression during middle childhood. *Social Development*. 13, 495 – 514. **13. Warburton W. A., Williams K. D., Cairns D. R.** (2006). When ostracism leads to aggression: The moderating effects of control deprivation. *Journal of Experimental Social Psychology*. 42, 213 – 220. **14. Webster-Stratton C, Lindsay D. W.** (1999). Social competence and conduct problems in young children: Issues in assessment. *Journal of Clinical Child Psychology*. 28, 25 – 43. **15. Williams K.D.** (2001) *Ostracism: The power of silence*. New York: Guilford Press.

Назаревич В. Социально-психологические аспекты остракизации в формировании системы личности «Я – другой»

В статье рассматриваются социально-психологические аспекты остракизации как фактор формирования системы личности "Я - другой". Определяются социально-психологические аспекты остракизации индивида через составляющие системы "Я - другой".

Осуществлен анализ взаимозависимости существования процесса исключения и формирования психологического образа «Я – другой» и социально-психологических характеристик личности, которые провоцируют неприятие индивида группой.

Структурирован механизм формирования системы личности «Я – другой» по Н. Tajfel и К. Куну, который указывает, что процесс остракизации делает невозможным удовлетворение второй части идентификации личности через исключение ее социального взаимодействия и искажает восприятие личностных черт как социально неперенятых и незначительных, что и формирует восприятие индивида себя как «другого».

Ключевые слова: остракизм, социально-психологические воздействия, проявления остракизму, концепция-Я, самовосприятие, системокомплекс «Я – другой».

Nazarevich V.V. Socio-psychological aspects of ostracism in the formation of the system of personality "I – another"

The article considers the socio-psychological aspects of ostracism as a factor in the formation of the personality system "I – the other". The concept of socio-psychological aspects of ostracism of the individual is revealed.

The phenomenon of formation of the system-complex "I – another" is covered, through the analysis of theoretical data of the concept-I and self-perception of the person.

An analysis of the interdependence of the existence of the process of exclusion and formation of the psychological image of "I – another" and socio-psychological characteristics of the individual that provoke the phenomenon of rejection of the individual by the group.

The main mechanisms of forming the strategy of perception "I – another", through the views of K. Rogers on the concept-I, which consists of three parts: the ideal self: the image formed under the influence of social and psychological factors; I am an image: a system of an individual's views on his own self-manifestation in the environment and self-esteem.

The mechanism of forming the system of personality "I – others" by H. Tajfel and K. Kuhn is formed, which indicates that the process of ostracism makes it impossible to satisfy the second part of personality identification, by excluding its social interaction, and distorts the perception of personality traits as socially unacceptable and insignificant. which forms the individual's perception of himself as "other".

Conclusions are made in the system of studying socio-psychological aspects of ostracism as a factor in the formation of the personality system "I am another", that long-term manifestations of ostracism affect the system of self-perception and provoke manifestations of physical, social, emotional and academic problems. Such children have an increased risk of depression, anxiety, destructive behavior. We see further consideration of this problem in a more detailed study of the problem of deformation of the self - the concept of personality under the influence of ostracism in the learning environment and the creation of correctional

programs to minimize this phenomenon in the educational space.

Key words: ostracism, social and psychological influences, manifestations of ostracism, concept-I, self - perception, system - complex "I – another".